

XI. ve XVIII. yüzyıllar

İSLÂM-TÜRK MEDENİYETİ VE AVRUPA
Uluslararası Sempozyum

İSAM Konferans Salonu

XI. to XVIII. centuries

ISLAMIC-TURKISH CIVILIZATION AND EUROPE
International Symposium

ISAM Conference Hall

• Felsefe - Bilim

• Siyaset - Devlet

• Dil - Edebiyat - Sanat

• Askerlik

• Sosyal Hayat

• İmge

• Philosophy - Science

• Politics - State

• Language - Literature - Art

• Military

• Daily Life

• Image

The logo for ISAM (International Symposium on Islamic and Turkish Civilization and Europe) is located at the bottom center of the page. It consists of a stylized 'R' inside a square, followed by the letters 'ISAM' in a bold, sans-serif font, all enclosed within a rectangular border.

XI. ve XVIII. yüzyıllar

İslâm-Türk Medeniyeti ve Avrupa

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

24-26 Kasım, 2006

- Felsefe - Bilim
- Siyaset - Devlet
- Dil - Edebiyat - Sanat
- Askerlik
- Sosyal Hayat
- İmge

Türkiye Diyanet Vakfı	
İslâm Araştırmaları Merkezi	
Kütüphanesi	
Dem. No:	164624
Tas. No:	297.09
	İSL. T

Organizasyon:

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

XI. ve XVIII. yüzyıllar

İSLÂM-TÜRK MEDENİYETİ VE AVRUPA
Uluslararası Sempozyum

**HİRİSTİYAN BATI DÜNYASINDA "ÖTEKİNE" YÖNELİK
DİYALOG VE UZLAŞMA DÜŞÜNCESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI:
NICOLAS OF CUSA (1401-1464) ÖRNEĞİ**

Mahmut AYDIN*

XII. yüzyılda Kur'an-ı Kerim'in Latince'ye tercüme edilmesi ve bazı hıristiyan düşünürlerin İslâm dinini değerlendirirken Kitâb-ı Mukaddes yerine birtakım felsefi ölçütleri kullanmaya başlaması ile Batı hıristiyanları arasında İslâm'a ve müslümanlara yönelik yeni ve eskisine oranla kısmen olumlu bir tutum ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişme neticesinde XV. yüzyılın ortalarından itibaren diğer din mensupları ile özellikle de müslümanlarla bazı teolojik konuları tartışmak maksadıyla bir araya gelme fikri, bireysel düzeyde de olsa bazı hıristiyan düşünürler tarafından sıkça telaffuz edilir olmuştur. Bu dönem, *Western View of Islam* adlı eserin yazarı R. Southern tarafından "bir vizyon ânı" olarak adlandırılmaktadır.

Bu dönemin düşünürlerinden Kardinal Cusali Nicolas (Nicolas of Cusa; 1401-1464) bu diyalog ve uzlaşma fikrinin en önemli temsilcisi ve savunucusu olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı bildiride, onun genel olarak Hıristiyanlık dışı dinlerle diyalog, özelde ise İslâm dini ve onun kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim ile ilgili görüşlerini bizzat kendisinin kaleme aldığı *De Pace Fidei* (İnançların Barışı Üzerine) ve *Cribratio Alkorani* (Kur'an'ı Elekten Geçirme) adlı kitapları bağlamında incelemeye çalışacağız.

Bildiride temel amacımız, XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra başta Roma Katolik kilisesi olmak üzere Batı Hıristiyanlığı bünyesinde gündeme gelen ve günümüzde de dünya ölçeğinde sıkça telaffuz edilen, genelde "öteki" özelde ise müslümanlarla diyalojik ilişki içinde olma fikrinin nasıl ortaya çıktığını ve ana hedefinin ne olduğunu ortaya koymaktır. Bu bağlamda a) Cusali Nicolas'ın dönemine kadar Batı'nın İslâm ve müslüman algısını, b) Cusali Nicolas'ın *De Pace Fidei* ve *Cribratio Alkorani* adlı eserlerindeki temel argümanları ele alıp inceleyeceğiz. Son olarak ise Cusa'nın görüşleri ile resmî hıristiyan kurumlarının genelde dinler arası diyalog, özelde ise müslümanlarla diyalog konusundaki söylemlerini değerlendirmeye tâbi tutacağız.

12. yüzyılda Kur'an'ın Latinceye tercüme edilmesi ve bazı Hıristiyan düşünürlerin İslâm dinini değerlendirirken Kitâb-ı Mukaddes yerine bir takım felsefi ölçütleri kullanmaya başlanmasıyla Batı Hıristiyanları arasında İslâm'a ve Müslümanlara yönelik yeni ve aşağıda ana hatlarıyla ifade edeceğimiz gibi eskisine oranla kısmen olumlu bir tutum ortaya çıkmaya başlamıştır. Nitekim meydana gelen bu olumlu gelişme neticesinde 15. yüzyılın ortalarından itibaren diğer din mensuplarıyla özellikle de Müslümanlarla bazı teolojik konuları tartışmak maksadıyla bu bir araya gelme fikri, bireysel düzeyde de olsa bazı Hıristiyan düşünürler tarafından sıkça telaffuz edilir olmuştur. Bu dönem, *Western View of Islam* adlı eserin yazarı R. Southern tarafından "bir vizyon anı"¹ olarak adlandırılmaktadır.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

¹ Bkz. R.W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages*, Cambridge: Harvard University Press, 1962, s. 61.

Bu dönemin düşünürlerinden kardinal Cusali Nicolas (Nicolas of Cusa (1401-1464) bu diyalog ve uzlaşma fikrinin en önemli temsilcisi ve savunucusu olarak kabul edilmektedir. Bu öneminden dolayı bu bildirimizde, onun genel olarak Hıristiyanlık dışı dinlerle diyalog, özelde ise İslam dini ve onun kutsal kitabı olan Kur'an'la ilgili görüşlerini bizzat kendisinin kaleme aldığı *De Pace Fidei* (İnançların Barışı Üzerine) ve *Cribratio Alkorani* (Kur'an'ı Elekten Geçirme) adlı kitapları bağlamında incelemeye çalışacağız. Bu bildiriye temel amacımız, 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra başta Roma Katolik Kilisesi olmak üzere batı Hıristiyanlığı bünyesinde gündeme gelen ve günümüzde de dünya ölçeğinde sıkça telaffuz edilen genelde "öteki" özelde ise Müslümanlarla diyalojik ilişki içinde olma fikrinin nasıl ortaya çıktığını ve ana hedefinin ne olduğunu ortaya koymaktır. Bu amacı doğrultusunda (1) Cusa'lı Nicolas'ın dönemine kadar batının İslam ve Müslüman algısını, (2) Cusa'lı Nicolas'ın *De Pace Fidei* ve *Cribratio Alkorani* adlı eserlerindeki temel argümanlarını ele alıp inceleyeceğiz. Son olarak ise Cusa'nın görüşleri ile resmi Hıristiyan kurumlarının genelde dinlerarası diyalog özelde ise Müslümanlarla diyalog konusundaki söylemlerini değerlendirmeye tabii tutacağız.

Cusa'lı Nicolas'ın Arkaplanı

12. yüzyılın başlangıcıyla birlikte özellikle Endülüs Emevî devleti bünyesinde bizzat tecrübe edilen Müslüman-Hıristiyan ilişkilerinin ve haclı seferleri sırasında Müslümanlarla ve onların yazdığı eserlerle tanışan Hıristiyanlar, İslam ve onun unsurlarıyla ilgili ilk elden bilgiler elde etmek için İslam'ı ve onun kaynaklarını araştırıp incelenmeye başlamıştır. Öyle ki bu dönemde Batı-Hıristiyan tarihinde ilk defa Dom David Knowles ve Langland gibi bazı düşünürler Hıristiyanlıktan tamamıyla habersiz olan Müslümanların günahından sakınmaları ve "genel hukuku" takip etmeleri şartıyla kurtuluşa erebileceklerini dillendirmeye başlamışlardır.² Hatta Malmesburili William (William of Malmesbury) daha da ileri giderek İslam'ın puta tapıcı ve paganist bir din değil, aksine monoteist bir din olduğunu söyleyerek Hz. Muhammed'in de İslam'da Tanrı değil, sadece Allah'ın bir peygamberi olarak kabul edildiğinin altını çizmiştir. Yine Almanya'da Freisingli Otto (Otto of Freising) adlı bir tarihçi de Müslümanların tek Tanrıya ibadet ettiklerini ve İsa'yı da onun peygamberi olarak kabul ederek yüceltiklerini söyledikten sonra Müslümanların sadece İsa'nın Tanrının oğlu olduğunu reddetmeleri ve Hz. Muhammed'i de Tanrı'nın en üstün peygamberi olarak görmelerinden dolayı hatalı olduğunu iddia etmiştir.³

Bu dönemde, Batılıların İslam hakkındaki düşüncelerini etkileyen en önemli katkıyı, 1092-1156 yılları arasında yaşayan ve İslam'la ilgili ilk elden çalışmalar yapan ve yaptıran Muhterem Peter'in (Peter the Venerable) yaptığı söylenebilir. Cluny manastırının başrahibi olan Muhterem Peter, öncelikle İslam'la ve Müslümanlarla ilgili bazı önemli materyalleri Latinceye tercüme etmek için bir proje hazırlar ve bu çerçevede ilk önce Endülüs'ü ziyaret ederek burada İslam'la ilgili kitapları Latinceye tercüme etme faaliyetlerini başlatır. Onun Latinceye tercüme ettirdiği en önemli kaynak şüphe yok Kur'an'dır. Zira ona göre İslam'a karşı çıkmak için

² Normal Daniel, *Islam and the West; The Making of an Image*, Oxford: Oneworld Publisher, 1993, ilk baskı 1960, s. 189.

³ Southern, *Western Views of Islam*, ss. 35-36.

öncelikle onun kutsal kitabı olan Kur'an'ın Hıristiyanlar tarafından iyi bilinmesi gerekiyordu. Bunun içinde onun derhal Arapçadan Latinceye tercüme edilerek Hıristiyanlar tarafından kolayca okunabilir kılınması artık bir zorunluluk haline gelmişti. İşte bu amaç doğrultusunda Muhterem Peter, Kettorflu Robert'i (Robert of Keton) Kur'an'ı Latinceye tercüme etmekle görevlendirmiştir. Onun tarafından hazırlanan Latince Kur'an tercümesi Temmuz 1143 yılında tamamlanarak basılmıştır.⁴ Kur'an dışında ayrıca İbn Rüşd'ün (1126-1198) Aristo ile ilgili eserleri de Muhterem Peter'in kurduğu heyet tarafından Latinceye tercüme edilmiştir. Bu tercüme faaliyetler sonucunda adına Kluniyak (Cluniac)⁵ külliyesi denen İslam ve Müslüman dünyayla ilgili bir düzine Arapça eser Latinceye çevrilmiş oldu.

Bu tercüme faaliyetlerinin ardından Peter, İslam'la ilgili *Summa Totius Heresis Saracenorum* (Sarakenlerin yani Müslümanların Tüm Heresisinin Özeti) ve *Liber Contra Sive Heresim Saracenorum* (Müslüman Heresisinin veya Mezhebinin Yalanlanması) adlı iki eser kaleme almıştır. Bu iki eserinin adlarından da anlaşılacağı üzere Peter de tıpkı Şamlı Yuhanna gibi İslam'ı heretik bir Hıristiyan mezhebi olarak kabul etmektedir. İlk eserinde, İslam'ın Tanrı, Mesih, Yargı Günü ve Hz. Muhammed ve Kur'an, Cennet-Cehennem ve bazı ahlaki emirlerle ilgili öğretisini izah ettikten sonra onlarla Hıristiyan öğretileri arasındaki benzerlik ve farklılıklara dikkat çekerek İslam'ın sapkın bir Hıristiyan mezhebi olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü ona göre İslam, İsa'nın ilahlığını ve Hıristiyan sakramentlerini reddederek Hıristiyanlıktan ziyade paganizme yaklaşmıştır. Hatta Peter daha da ileri giderek İslam'ın Hıristiyan kilisesine zarar vermek isteyen Şeytan tarafından Hz. Muhammed'e ilham edilen bir sapkın din olduğunu ve Hz. Muhammed'in de Mesih düşmanı yani Deccal olduğunu dahi iddia etmiştir. Çünkü ona göre Hz. Muhammed tarafından oluşturulan bu heretik mezhep, İsa'nın ilahlığını reddeden Ariyusculukla Mesih-düşmanlığı arasında bir yerde durmaktadır. İslam'ın bu şekilde sapkın bir Hıristiyan mezhebi olduğunu iddia eden Peter, Hz. Muhammed'in Müşriklere karşı kazandığı ilk savaştan sonra kendini peygamber olarak ilan ettiğini iddia etmiştir. Çünkü ona göre Hz. Muhammed bu savaşı kazanınca insanlar üzerinde politik bir güce de sahip olma arzusu gütmüş ve bu politik arzusunu dini iddialarla pekiştirme yoluna gitmiştir.⁶

Muhterem Peter'in İslam ve Hz. Muhammed'le ilgili olarak ortaya attığı bu görüşlerini bir bütün olarak ele aldığımızda Kur'an'ın ilk Latince tercümesinin basılmış olmasına ve başta İbn Rüşd'ün eserleri olmak üzere İslam ve Müslümanlarla ilgili bazı eserlerin Latince olarak mevcut olmasına rağmen onun tüm argümanlarını söz konusu bu Latince eserlere değil de İslam'ın yedinci yüzyılda tarih sahnesine çıkışından itibaren İslam ve Hz. Muhammed'le ilgili apolojetik ve polemik türü eserler yazarların iddiaları üzerine dayandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu nedenle Hıristiyanların İslam'la ilgili ilk elden bilgiler elde etmesi için bir tercüme heyeti kuran ve başta Kur'an olmak üzere bazı İslamî kaynakları Latince'ye tercüme ettiren Muhterem Peter'in bizzat kendisinin yazdığı eserlerde bu tercüme değil de daha

⁴ Bkz., James Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, Princeton: Princeton Univ. Press, 1964.

⁵ Bu külliyyata* bir kısmı Toledo'da tercüme edildiği için Toledan külliyyatı da denmektedir. W. Montgomery Watt, *Muslim-Christian Encounters: Perceptions and Misperceptions*, London: Routledge, 1991, s. 84.

⁶ James Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, Princeton: Princeton University Press, 1964, ss. 116-152.

önceki dönemlerde ifade edilmiş ve yazılmış apolojetik ve polemik türü eserleri dikkate alması son derece manidardır. Çünkü bu durum açıkça şunu gösteriyor. Orta-çağda Hıristiyanlar düşünür ve din adamları İslam ve Hz. Muhammed'le ilgili söylemlerinden son derece peşin hükümlüdürler. Bu nedenle onlar İslam'la ilgili mevcut ilk el kaynakları kullanmadılar ya da kullandıysalar bile önyargılı olduklarından onlardan hiç istifade etmediler.

Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen Muharem Peter tarafından hem Kur'an'ın hem bazı İslamî kaynakların hem de İbn Rüşd'ün Aristo ile ilgili eserlerinin Latinceye tercümesi Batı Hıristiyanlarının İslam'a karşı tutumlarında önemli bir etki yapmıştır. Çünkü bu tercümelere sonra bazı Hıristiyan düşünürler felsefi kriterler kullanarak İslam'ı değerlendirme yoluna gitmeye başlamışlardır.⁷ Örneğin, Roger Bacon (1214-1292) kurtuluş tarihini izah etmek için Kitab-ı Mukaddes'i bir kenara bırakıp felsefeyi kriter alarak İslam'ı daha olumlu olarak anlamada önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Bu nokta da Southern, Bacon'un "İslam'ın zayıflayıp ortadan kalkmadan önce önemli role sahip olduğu" şeklinde bazı olumluya dönük açık görüşlere sahip olduğunu" ileri sürer.⁸ Bacon'un bu söz üzerinde dikkatlice düşündüğümüzde onun İslam'la ilgili hiç de öyle olumlu bir izlenim yaratmadığını görürüz. Çünkü bu söze göre Bacon'ın tıpkı kendinden öncekiler gibi İslam'ın Hıristiyanlar tarafından mutlaka üstesinden gelinmesi gerektiğine inanmaktadır. İşte ona göre İslam, sadece Hıristiyanlar tarafından zayıflatılıp yok edilinceye kadar dünyada önemli bir role sahiptir.

Bacon'dan sonra orta çağın en büyük Hıristiyan teologu olan Thomas Aquinas (1225-1274) da İslam'ı anlamak için felsefi bir metot kullanmıştır. Sweetman'ın ifade ettiğine göre Aquinas, Müslümanları "tamamıyla kutbun [Hıristiyanlığın] dışında" kişiler olarak mütalaa etmez.⁹ İslam'ı anlamak için kullanılan bu tür felsefi yaklaşımlarla, Hıristiyan âlimler arasında Müslümanlara karşı düşmanca ve hasmâne tutumlar yerine nispeten biraz daha olumlu bir Hıristiyan yaklaşımı gelişmeye başlamıştır. Nitekim, haçlı seferleri sırasında bir Hıristiyan mistik olan Aziz Francis Assisi (1182-1226), savaş yoluyla Hıristiyanlığın Müslümanlara anlatılamayacağını iddia ederek mistik bir tarikat olan Fransiskanlığı kurmuştur. Daha sonra da beşinci haçlı seferinin sürdüğü bir sırada savaştan değil, barıştan yana olduğunu göstermek için Mısır'daki halifeyi ziyaret etmiştir. Assisi, taraftarlarını her türlü kavga ve çekişmelerden sakınarak Müslümanlarla beraber yaşamak için onların aralarına katılmaya teşvik ederek onlara şu öğütte bulunmuştur.

Kardeşler onların [Müslümanların] arasında manen şu iki şekilde onlara davranabilirsiniz. Birinci yol kavga ve münakaşalardan sakınmaktır. ...[Bu şekilde] onlar Hıristiyan oldukları gerçeğine tanıklık ederler. Diğer yol ise [onlar] Tanrının iradesi sizde müşahade ettiklerinde o zaman onlara O'nun sözünü [İncil] açıkça ilan etmektir.¹⁰

Görüldüğü gibi 12. yüzyılda Kur'an'ın Latince'ye tercümesi ve İslam dininin Hıristiyanlar tarafından değerlendirilirken Kitab-ı Mukaddes yerine bir takım felsefi ölçütlerin

⁷ Bkz., Clinton Benneth, *Victorian Image of Islam*, London: Grey Seal Books, 1992, s.5.

⁸ Southern, *Western Views on Islam*, s. 61.

⁹ J. W. Sweetman, *Islam and Christian Theology: A Study of the Interpretation of Theological Issues in the Two Religions*, London: Lutterworth Pres, 1945, I, s. 114.

¹⁰ Thomas Michel, "Christianity and Islam; Reflections on Recent Teachings of the Catholic Church", *Encounter*, 112, 1985, s. 3.

kullanılmaya başlanmasıyla Batı Hıristiyanları arasında İslam'a ve Müslümanlara yönelik yeni ve eskisine oranla kısmen olumlu bir tutum takınılmaya başlandığına tanık olmaktayız. Ancak bütün bunlar olurken bazı Hıristiyanlar da olayı politik alanda ele alarak Türklerin [Osmanlıların] adı altında Müslümanlara karşı hala saldırgan ve düşmanca tutum ve tavır takınmaya devam etmekteydiler. Bilindiği üzere, 15. yüzyılın ortalarında (1453) Fatih Sultan Mehmet yönetimindeki Osmanlı ordusu Hıristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri olan İstanbul'u fethetmiş ve bu şekilde Avrupa'ya tamamen açılmışlardı. Hıristiyan dünyaya yönelik gittikçe artan Müslüman tehdidine karşın Katolik Kilisesinin resmi yetkilileri, Osmanlılara karşı yeni bir haçlı seferi düzenlemek için Hıristiyanları bir araya gelmeye çağırırken, Trabzonlu Yuhanna (John of Trebizond) ve Segovialı Yuhanna (John of Segovia) gibi bazı bireysel Hıristiyanlar da tıpkı Assisi gibi Müslümanlara Hıristiyanlığı sevdirmek için onlarla dostça ve uyumlu ilişkiler kurulması gerektiğini ileri sürmekteydi. Bu dönemde gündeme gelen en önemli soru şüphesiz ki Hıristiyanların artan Müslüman varlığına nasıl yanıt verecekleri ve İslam'ın Kilise ile ilişkisi bağlamında nasıl anlaşılması gerektiğiydi. Nitekim bu çerçevede bir din adamı ve araştırmacı olan Segovialı Yuhanna, yukarıda ifade ettiğimiz Ketton'lu Robert'in Latince Kur'an tercümesinin oldukça yetersiz olduğunu düşündüğünden başka bir Latince tercüme yaptırmak için sponsor arayışına girdi. Avrupa'da Arapça bilen kişi olmadığından Segovia İspanya'ya giderek Salamanca kentinde bir Müslüman fakih için bu işi yapmak üzere görevlendirir. Tercüme bitmeden Müslüman fakih işi bırakınca Segovia'nın projesi yarım kalır. Bunun üzerine Segovia'nın kendisi Kur'an'ın İspanyolca tercümesinin Latince versiyonunu hazırlar. Segovia'nın bunu yapmadaki temel amacı araştırarak Kur'an'ın gerçekte Tanrı sözü olup olmadığını ortaya koymaktı.

Segovialı Yuhanna'nın bir diğer önemli özelliği de onun aşağıda temel görüşlerini inceleyeceğimiz Cusali Nicolas'a yazdığı bir mektupta İslam'la ilgili güçlüklerin nasıl aşılacağı konusundaki fikirleridir. Söz konusu mektupta Segovia, Hıristiyanların savaş ve şiddetle İslam'ın üstesinden gelemeyeceğini ileri sürerek Hıristiyanların mutlaka barışçıl yollarla yani günümüzdeki anlamıyla diyalojik olarak Müslümanlara yaklaşması gerektiği fikrini öne çıkarmaktadır. Segovia'ya göre İslam'ın için söz konusu olduğu gibi savaşçı bir tutum Müslümanlar için uygun olabilir ancak bir barış dini olan Hıristiyanlığın müntesiplerinin Hıristiyan olmayanlara karşı savaşa dayanan bir politika izlemesi doğru değildir. Bundan dolayı Hıristiyan bölgeleri hızla hakimiyeti altına alan Türklere karşı askeri önlemlerin başarılı olması olası değildir. Bu düşüncesiyle Segovia, Müslümanlara karşı ilk sistematik misyon hareketini başlatan Raymond Lull ve Francis Assisi gibi İslam ve Hıristiyanlık arasındaki ihtilafların çatışmayla değil, ancak barışçıl yaklaşımlarla ve müzakereyle çözülebileceğini savunmaktadır. Misyonerliğin özellikle dilencilik esası üzerine kurulu Dominken ve Fransisken tarikatlarının misyon çalışmalarının barışçıl eylemler olduğunu kabul eden Segovia bu tür misyon çalışmalarının istenen sonucu vermediğini düşünmektedir. Benjamin Kedar'ın ifadesiyle "Müslüman ülkelerde dilencilik yöntemiyle misyonerlik faaliyetinde bulunma, yeryüzünü Müslüman mühtedilerle doldurmaktan ziyade cenneti Hıristiyan şehitlerle doldurmaya yaramaktadır."¹¹ Zira

¹¹ Benjamin Z. Kedar, *Crusade and Mission: European Approaches toward the Muslims*, Princeton: Princeton University Press, 1984, s. 155.

Segovia'ya göre Müslümanların sadece evanjelik vaazla yani İncilin mesajının kendilerine sunulmasıyla Hıristiyanlığı benimsemesi mümkün değildir. Bundan dolayı Segovia, Cusali Nicolas'a yazdığı mektupta bu tarz bir misyon anlayışı yerine Müslüman ve Hıristiyan liderlerin bir araya geldiği ve temelde Hıristiyan teolojinin tartışıldığı bir konferans veya günümüzdeki anlamıyla bir diyalog toplantısı düzenlenmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Çünkü Segovia'ya göre Müslümanlara Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar hakkında yanlış bilgi sahibi olduklarını göstermek için Müslüman âlimlerle bazı temel Hıristiyan doktrinlerinin yüz yüze tartışılması gerekmektedir. Zira eğer Müslümanlar bu tarz tartışmalar neticesinde ikna edilirse ancak o zaman onların Hıristiyan olması mümkün olabilir. Segovia'ya göre bu tür konferansların bir diğer faydası da tarafları birbirleriyle savaşmaktan alıkoymasını ve aralarında karşılıklı bir anlayış duygusunu geliştirmesidir. Segovia, Cusali Nicolas'a mektubu gönderdikten kısa bir süre sonra öldüğü için bu düşüncesini hayata geçirme şansı bulamamıştır. Kısaca Segovia'ya göre Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında barışı sağlayacak yollar her zaman savaşa ve düşmanlığa yol açacak yollara tercih edilmeliydi. Çünkü ancak barışın sağlandığı bir ortamda İncilin mesajı diğer insanlara anlatılabilir ve onlar tarafından kabul edilmesi sağlanabilir.¹² Segovia'lı Yuhanna'nın Müslümanlarla bir diyalog konferansı yapılması fikri bazı Hıristiyanlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Piskopos John Germain (1461) şiddete şiddetle mukabele edilmesi gerektiğini ileri sürerek Hıristiyan bölgeleri ele geçiren Müslümanlara karşı silahlı güç kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Daha sonra II. Pius adını alarak papa olan Kardinal Aeneas Silvio Piccolomini de Germain ile aynı fikirdeydi. Ancak papa olduktan sonra Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet'e bir mektup yazarak güç kullanarak başarılı olmayacağını ona hatırlatıp onu vaftiz olmaya davet etmiştir. Eğer vaftiz olursa güç kullanarak elde ettiklerin otomatik olarak onun hakkı olacağını ve bu şekilde hem doğunun hem de batının imparatoru olacağını ifade etmiştir.

Cusa'lı Nicolas ve Diyalog

Müslümanlara karşı savaşçı bir tutum takınarak yani yeni haçlı seferleri düzenleyerek değil, onlarla diyalojik ilişkiye girerek İslam'ı bertaraf etme fikrinin bireysel Hıristiyan teologları ve yetkilileri arasında filizlenmeye başladığı bir dönemde Almanya'da dünyaya gelen Cusali Nicolas 1448'de kardinalliğe kadar yükselmiş Hıristiyan bir din adamıdır.¹³ Önde gelen bir kilise yetkilisi olmasına rağmen, sadece puta tapanların değil, aynı zamanda Yahudi ve diğer dinsel geleneklerin taraftarlarının Kiliseye bilfiil üye olmaksızın kurtuluşa eremeyeceklerinin Hıristiyanlık tarihinde ilk defa resmi olarak ifade edildiği Florence Konsilinin¹⁴ (1442) öğretisinin aksine o, diğer

¹² James E. Biecher, "A New Face Toward Islam: Nicolas of Cusa and John Sagovia", Gerald Christianson & Thomas M. Izbicki, eds., *Nicholas of Cusa Search of God and Wisdom*, Leiden: E.J. Brill, 1991, s. 191.

¹³ Bkz., Jasper Hopkins, "Nicholas of Cusa", *Dictionary of the Middle Ages*, ed., Joseph R. Strayer, New York: Charles Scribner's Sons, 1987, ss. 122-125.

¹⁴ Florence konsilinin bu kararıyla ilgili bkz., J. Neuner & J. Dupuis., *The Christian Faith: In the Doctrinal Documents of the Catholic Church* (Bangalore: Theological Publication In India, 1996), ss. 383-384.

din mensuplarıyla ilişkisinde barışçıl bir yol izlemeyi tercih etmişti. Nitekim aşağıda temel görüşlerini incelerken göreceğimiz gibi Cusanus, Hıristiyanlık dışındaki dinlerde de hakikat bulunduğu anlamına gelen yeni bir anlayış geliştirmeye çalışmıştı. Kiliseyi reforme etmek için toplanan Basel konsilinin aktif bir üyesi, Yeni-Eflatuncu geleneğe mensup bir filozof ve bir Rönesans bilgini olarak Cusali Nicolas çalışmalarında tarihsel tenkit metodunu kullanmıştır.

Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki çatışmaları sona erdirip Hıristiyan birliğinin sağlaması için büyük gayret gösteren Cusali Nicolas, bu amacı gerçekleştirmek için düzenlenen Basel konferansı katılan Katolik Kilisesi heyetinin bir üyesi olarak 1473 yılında İstanbul'u ziyaret ettiğinde öktümenik diyaloga ilgili ilk tecrübesini kazanmıştır.

Hıristiyan ve Müslümanlar arasındaki çatışmaları çözenin ve barışı tesis etmenin en uygun yolunun, barışçıl müzakereler olduğu konusunda yukarıda görüşlerine değindiğimiz Segovialı Yuhanna ile aynı fikirde olan Nicolas, Kettonlu Robert tarafından yapılan Kur'an'ın Latin tercümesini ve Latinceye tercüme edilen diğer İslamî kaynakları elde etmek suretiyle İslam hakkında ilk elden bilgiler edinmeye çalışmıştır. Bu bağlamda o, biri diğer din mensuplarıyla Hıristiyanların nasıl diyaloga gireceğini gösteren *De Pace Fidei* (İnançların Barışı Üzerine) ve diğeri de Kur'an'ın bir Hıristiyan tarafından nasıl algılanması gerektiğini gösteren *Cribratio Alkorani* (Kur'an'ı Elekten Geçirme)¹⁵ adlı iki önemli eser kaleme almıştır. Şimdi iki eserinde ele alınan konuları ve temel argümanları incelemeye çalışalım.

De Pace Fidei

Bu eserde Cusali Nicolas, Segovialı Yuhanna'nın önerisi doğrultusunda çeşitli dinsel geleneklere mensup on yedi hikmet sahibi kişinin katılımıyla gökyüzünde/cennette gerçekleştirdiği hayali bir diyalog konferansı/toplantısında tartışılan konuların çözümlemesini yapmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun İstanbul'u fethinden çok kısa bir süre sonra kaleme alınan bu eserin hemen başlangıcında Cusali Nicolas şu satırlara yer vermiştir:

Daha önce Kostantinapol/İstanbul bölgesini gören biri olarak son yıllarda zalimane bir şekilde Türklerin kralı tarafından işlendiği rapor edilen eylemlerin bir sonucu olarak Tanrı aşkıyla yanıp tutuştum. Sonuç olarak iki din (İslam ve Hıristiyanlık) arasındaki ritüel farklılığından dolayı şiddetli bir şekilde cereyan eden zulmü durdurması için iniltiyle her şeyin yaratıcısı olan Tanrı'ya yönelttim.¹⁶

Görüldüğü üzere bu duada Cusali Nicolas Tanrıdan Hıristiyan ve Müslümanlar arasında cereyan eden zulmü durdurmasını talep etmekte ve dinler arasındaki farklılıkları uzlaştırmak suretiyle bu sürece katkıda bulunmak için farklı dinlere ve etnik gruplara mensup kişilerle hayali bir diyalog toplantısı tertip etmektedir. Bu toplantıya Arap, Türk, Yahudi, İranlı, Hindistanlı, Kildani, Suriyeli, İskitli, Tatar, Bohemyalı, Ermeni, Yunanlı, Alman, Fransız, İngiliz, İtalyan ve İspanyol temsilciler katılır. Bu hayali diyalog toplantısına iştirak eden bu temsilciler Hıristiyan temsilcileri olarak

¹⁵ Nicolas of Cusa'nın bu iki eseri ve onun diğer din mensuplarıyla diyalog konusundaki görüşleri ile alakalı olarak bkz., Jasper Hopkins, *Nicolas of Cusa's De Pace Fidei and Cribratio Alkorani: Translation and Analysis*, Minneapolis: The Arthur J. Banning Press, 1994.

¹⁶ Hopkins, *Nicolas of Cusa's De Pace Fidei and Cribratio Alkorani*, s. 33

toplantıya katılan Söz/Logos, Petrus ve Pavlus'a tek Tanrı inancı, teslis, inkarnasyon (tenleşme), İsa'nın bakire Meryem'den dünyaya gelmesi, Cennet-Cehennem, Kurtuluş, Vaftiz, Kilisenin diğer sakramentleri ve Hıristiyan inanç ve doktrinleri ile ilgili çeşitli sorular sorar. Hıristiyan temsilciler de söz konusu bu soruları aklileştirerek yanıtlar ve Hıristiyan inanç ve doktrinlerinin aslında zımnen diğer dinlerde de bulunduğunu ileri sürerler.¹⁷ Bu çerçevede hayali diyalog toplantısına katılan Hıristiyan katılımcılar Söz/Logos, Petrus ve Pavlos muhataplarının Hıristiyan inancıyla ilgili aşağıda yer alan konularla ilgili sordukları soruları diyalojik ilişki içinde yanıtlama çalışmışlardır.

Söz/Logos: tek Tanrı inancını (9-20); teslis ve vahdeti (20-28)

Petrus: Tanrının İsa'nın şahsında tenleşmesini (İnkarnasyonu) (29-45); İsa'nın bakire Meryem'den doğumunu (46); İsa'nın çarmıha gerilmesi (47-49) ve Cennet ve Cehennem (50-53).

Pavlus: Kurtuluş (54-60); Vaftiz ve diğer sakramentler (61-67)

Tartışılan bu konularla ilgili Hıristiyan katılımcıların yanıtlarını bir bütün olarak ele aldığımızda hayali diyalog toplantısını düzenleyen Cusali Nicolas'ın temel amacının Hıristiyan doktrinleri detaylı bir şekilde Hıristiyan olmayan muhataplarına açıklayarak Hıristiyan inancıyla ilgili kafalarındaki soru işaretlerini giderip Hıristiyanlığı kabul edilebilir bir din konumuna getirmektir.

Hıristiyanlığın tamamen Müslümanların kuşatması altında olduğu bir dönemde Cusali Nicolas düzenlediği bu hayali diyalog toplantısıyla tüm insanlığın rızasıyla dinlerin çeşitliliğini artık bir daha bozulmayacak şekilde barışçıl olarak Hıristiyanlık semsiyesi altında cemetmeyi” amaçlıyordu.¹⁸ Nitekim Tatar temsilci dinler arasındaki çeşitliliğin nasıl birleştirileceğini sorduğunda Pavlus bu konuda iman/inancın anahtar rol oynadığını ifade etmiştir. Pavlus'a göre ritüeller inancın göstergeleridir. Ritüeller değişiklik arz ederken onlar vaşıtasıyla ifade edilen inanç her zaman aynı kalmaktadır. Cusali Nicolas Pavlus tarafından ifade edilen bu düşünceyi “farklı ritüeller içinde tek bir inanç vardır (*Una religio in rituum varietate*) şeklinde formüle etmiştir.

Cusa bu argümanını ileri sürerken bu tek inancın Hıristiyan inancı olduğunu ve diğer dinsel geleneklerin inançların ise onun farklı ritüelleri olduklarının altını çizmektedir. Nitekim, Nicolas'ın görüşleri üzerine araştırmalarda bulunan James Biecher, bu sözü orijinal ve olağanüstü bir görüş olarak görmez. Çünkü ona göre benzer ifadeler yedinci yüzyılda Hz. Muhammed tarafından “herkesin hukuku veya inancı birdir fakat farklı peygamberlerin ritüelleri de şüphesiz ki farklıdır” şeklinde zaten ifade edilmişti ve Cusali Nicolas da Kur'an'ın Latince tercümesine sahip olduğundan bu ifadeye zaten aşına idi.¹⁹ Kur'an'ın Latince tercümesine sahip olan Cusali Nicolas'ın

¹⁷ Hopkins, *Nicolas of Cusa's De Pace Fidei and Cribratio Alkorani*, ss. 33-70.

¹⁸ Biecher & Bond, *On Interreligious Harmony*, s. xiii.

¹⁹ E. James Biecher, “A New Face Toward Islam: Nicolas Cusa and John Sagovia”, (içinde Gerald Christianson & Thomas M. Izbicki, eds., *Nicolas of Cusa: Search of God and Wisdom*, Leiden: E. J. Brill, 1991), s. 197. Bizde Biecher'in bu görüşüne katılıyoruz. Bu bağlamda Kur'an'ın, Allah katında dinin tek olduğu hususu ile ilgili ayetlerine burada işaret etmek istiyoruz. Buna göre Kur'an bize

bütün bu Kur'anî ifadeleri bildiği ve onları esas kontekserinden ayırarak Hıristiyanlığın diğer dinsel geleneklere karşı eşsizliğini ve üstünlüğünü ispat etmek için manipüle ederek Hıristiyanlığa uyarladığı kanaatindeyiz. Kısaca Nicolas'ın bu ifadesi aslında Kur'an'dan alınarak Hıristiyanlığa uyarlanan bir husus olmasına ve bu ifadede sözü edilen tek inancın Hıristiyan inancı olduğunun vurgulanmasına rağmen yine de onun bu argümanı diğer dinsel geleneklere yönelik kendinden önceki tutumlarla mukayese edildiğinde nispeten olumlu bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Çünkü o, bu argümanı Hıristiyanlık dışındaki dinsel inançların da iyi ve güzel şeyler ihtiva ettiğini ima ederek Hıristiyan dışlayıcılığından kapsayıcılığa ilk adımı atmış olmaktadır.

Tıpkı Kur'an'ın öğretisi gibi Cusali Nicolas'da insanlığın başlangıçta tek bir topluluk olarak yaratıldığını ancak dinlerin çeşitliliğiyle birlikte insanlığın farklı gruplara bölündüğünü söylemektedir. Ona göre Tanrı hakikati insanoğluna ulaştırmak için peygamberleri ve krallar görevlendirmiştir. Ancak insanlar peygamberlerin kendilerine getirdikleri mesajları Tanrı adına konuşan elçilerin sözleri olarak değil de bizzat Tanrının sözleri olarak gördükleri için hata etmiştir. Çünkü bu şekilde onlar kendi inançlarını mutlaklaştırdıkları için farklı inanç formlarını kınamış ve onların taraftarlarıyla çatışmaya girmiştir. Tüm dinler tek Tanrının hakiki vahyine sahipken onların taraftarları bu vahiylerin göreceli tabiata sahip olduğunu idrak etmede başarısız olmuş ve böylece kendi dinleri dışındaki inançlarda da iyi ve doğru şeylerin bulunduğunu keşfedememiştir.

Cusali Nicolas'a göre tek ve mutlak olan Tanrı sınırlı beşeri idraklerin ötesindedir. "Sen var eden ve yaşam bahşedensin. Sen, farklı ritüeller vasıtasıyla aranan ve görünür olansın. Senin farklı isimlerin vardır (insanlar seni farklı adlarla çağırır). Kendi şahsında sen bilinemez ve tanımlanamazsın".²⁰ Sadece bir din adamı değil, aynı zamanda filozof ve mistik olan Cusali Nicolas, sadece Hıristiyanlığın değil, aynı zamanda diğer dinlerin de hakikati ihtiva ettiği şeklideki bu düşüncesiyle Hıristiyanlık dışındaki dinlerin hiçbir şekilde hakikat ihtiva etmediği düşüncesinde olan dışlayıcı Katolik düşünceden ayrılmaktadır. Hıristiyanlık tarihini incelediğimizde Cusali Nicolas'ın "Kilise dışında kurtuluş yoktur" dogması çerçevesinde Hıristiyan dışlayıcılığını savunanlara değil de ilahi akıl, söz/kelam ya da logosu tanıyıp bilen ve ona uygun bir yaşam sürenlerin hangi inançtan olursa olsun hatta ateist bile olsa Hıristiyan sayılacağını ileri süren ikinci yüzyıl düşünürü Justin Martyr ve Tanrının dünyanın sonunda gerçekleşecek olan son restorasyon sürecinde tüm yaratıklarını tekrar kendine çağıracağına inanan Origen ve Tertullian gibi Hıristiyan kapsayıcılığını savunanlara yakın olduğu görünmektedir.

"Allah katında tek hak din insanın O'na teslimiyetidir" yani islamdır (3:19) diye bildirmektedir. Devamla Kur'an'a göre "İnsanlık tek bir ümmet idi. Sonra Allah peygamberleri müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi ve Allah onlarla beraber anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetmek üzere içinde hakikati taşıyan kitabı indirdi..."(2:213).. Diğer bir ayette de Allah şöyle buyurmaktadır. "...sizden her biriniz için bir şeriat ve yol belirledik..."(5:52). Bütün bu ayetlere göre insanlık başlangıçta tekti yani tek bir ümmet idi . Ancak sonradan bu birlik Allah'ın iradesi dahilinde bozuldu. Bu bağlamda Kur'an'a göre farklı peygamberler farklı toplumlara ve milletlere gelmesine rağmen, onların mesajının evrensel ve özdeştir. Çünkü onların hepsi "Kitabın Anası" (43:4; 13:39) ve "Gizli (Saklı) Kitap"(56:78) diye adlandırılan tek bir kaynaktan kaynaklanmaktadır.

²⁰ Hopkins, *Nicolas of Cusa's De Pace Fidei and Cribratio Alkorani*, s. 35.

Cribratio Alkorani

Giriş kısmında ifade ettiğimiz gibi 12. yüzyıldan itibaren başlayan Müslüman dünyayı ve bu dünyanın dini olan İslam'ı daha yakından tanıma arzusu Haçlı seferlerinin sona ermesi ve haçlı ruhunun ölmeye yüz tutmasıyla birlikte yeni bir ivme kazanmıştır. Ancak bu noktada şunu ifade etmeliyiz ki bu döneme kadar İslam, Avrupalı Hıristiyanlar tarafından tamamen reddedilirken bu alternatif dönemle birlikte İslam'da da bazı iyi ve güzel hususların dolayısıyla da hakikatin bulunduğu fikri yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamıştı. İşte bir filozof ve kardinal olan Cusali Nicolas da İslam'ı toptan reddederek değil, ondaki iyi ve doğruları tespit edip aslında onun Hıristiyanlıktan bir sapma olduğunu ortaya koymak için İslam ve onun kutsal kitabı olan Kur'an'la ilgilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda Nicolas, Kur'an'ı hiç görmeden onunla ilgili daha önce kaleme alınan polemiklerden yola çıkarak değil, Muhterem Peter tarafından 12. yüzyılda Latinceye tercüme edilen Kur'an tercümesinden ve haçlı seferleri esnasında Müslüman dünyayı tanıma fırsatı bulan kişilerin eserlerinden yararlanmış ve arkadaşı olan Papa II. Pius'un himayesinde Roma'da önemli bir mevkiye bulunduğu sırada (1461-1462) Kur'an'ı konu alan *Cribratio Alkorani* (Kur'an'ı Elekten Geçirmek) adlı eserini kaleme almıştır. Nicolas'm bu eseri İslam'la ilgili daha önce yazılan eserler gibi Kur'an'ı tümünden reddetmek için yazılmış bir eser değildir. Adından da anlaşılacağı üzere bu eser, Hıristiyan kutsal kitapları ışığında Kur'an'daki Hıristiyan ve Hıristiyan olmayan unsurları tespit edip hem Hıristiyanların Müslüman olmalarını engellemek hem de Müslüman olanlara İslam'ın aslında mutlak hakikate sahip olan Hıristiyanlıktan bir sapma olduğunu göstererek onları Hıristiyanlığa döndürmek için yazılmıştı. Bu özelliğiyle *Cribratio Alkorani*, (675-753) tarihlerinde yaşayan İslam dinine yönelik ilk polemik türü eserleri kaleme alan Şamlı Yuhanna gibi İslam'ın aslında Hıristiyanlıktan bir sapma olduğunu göstermeyi hedefliyordu. Nitekim Cusali Nicolas bu eserini İstanbul'un fethinden sonra Türklere dolayısıyla da Müslümanlara karşı yeni bir haçlı seferi düzenlenmesi fikrinde olan Papa II. Pius'a ithaf etmiş ve böylece onun İslam'ın ortadan kaldırılması yönündeki mücadelesine destek olmak istemiştir.

Cusali Nicolas *Cribratio Alkorani*'nin hemen başında bu eseri kaleme alış amacını şu şekilde ifade etmektedir: "Mesih'in İncilini referans almak suretiyle Muhammed'in kitabını elekten geçirmek ve ondaki İnciller tarafından tasdik edilen unsurlarla, bilgisizlikten ve Muhammed'in kendi kötü niyetliliği sonucu İncillerdeki hakikatlerle çelişen ve onlara ters düşen unsurları ortaya koymaktır".²¹ Bu amaç çerçevesinde *Cribratio Alkorani*'yi incelediğimizde ilk fikir olarak Cusali Nicolas, Hz. Muhammed'in başlangıçta aslında hiçte kötü niyetli biri olmadığı hatta putperest Arapları en mükemmel şekilde İsa-Mesih'in şahsında vahyolunan Tanrı'nın yoluna götürmek için iyi niyetli biri olduğunu ileri sürmektedir. Bu fikre göre Cusali Nicolas, Hz. Muhammed'in başlangıçtaki niyetinin aslında Hıristiyan hakikatini Araplara sunmak olduğunu dolayısıyla da bu amaç doğrultusunda ürettiği Kur'an'ın da dini bir değere sahip bir kitap olduğunu düşünmektedir. Nitekim Nicolas'a göre Kur'an büyük

oranda Eski ve Yeni Ahitten devşirilerek oluşturulmuş bir kitaptır. Bundan dolayı Nicolas'a göre Kur'an'da İncillerde bulunan hakikat ve doğrulardan daha değerli unsurların olması söz konusu değildir. Çünkü Kur'an'daki hakikatler ve doğrular tam ve mükemmel vahiy olan Hıristiyan vahyinin dolayısıyla da İncillerin kısmi yansımalarından ibarettir.²²

Cusalı Nicolas'a göre başlangıçta İncillerdeki hakikati kendi şartlarına uyarlayarak putperest Araplara sunmaya çalışan Muhammed, zamanla (a) Nesturi ve Yahudiler tarafından saptırılmış (b) Mesajı putperest Araplara uyarlarken onda bazı kasıtlı değişiklikler yapmış ve (c) Muhammed'in kendi menfaatine ve ondan sonra da taraftarlarının siyasi çıkarlarına hizmet edecek şekilde Hıristiyan hakikatini tahrip etmiştir.

Cusalı Nicolas, başlangıçta iyi niyetli bir şekilde Hıristiyan hakikatini putperest Araplara sunmak üzere yola çıkan Muhammed, ilk olarak kendisinden Hıristiyanlığı öğrendiği Nesturi rahibi Sergius tarafından İsa'nın tabiatı ve statüsü konusunda yanlış bilgiler edinmiş ve böylece cahilliğinin kurbanı olarak Hıristiyan hakikatinden uzaklaşmaya başlamıştır. İkinci olarak Muhammed'in iyi bir Hıristiyan olmasını istemeyen Yahudiler de planlı ve programlı bir şekilde Muhammed'i Hıristiyan öğretisinden uzaklaştırmıştır. Nesturi ve Yahudileri bu hileleri sonucunda bilgisizce Hıristiyan hakikatinden uzaklaştırılan Muhammed, iç yüzü gizlenmeyen hakikatin ifade edilmesi durumunda Arapları putperestlikten uzaklaştıramayacağı yönünde yanlış bir kanaate sahip olduğundan bazı Hıristiyan hakikatlerini gizlemeyi yeğlemiştir. Cusalı Nicolas'a göre Muhammed'in gerçek tabiatlarını gizlemeyi yeğlediği konuların başında cennetin gerçek tabiatının maddi değil entelektüel olduğu, İsa'nın çarmıha gerilmesinin bir utanç kaynağı değil zafer olduğu ve İsa'nın ilahi oğulluğunun Tanrının birliğiyle çelişmediği hususları gelmektedir. Bu hakikatler üzerleri örtülerek Araplara sunulmasına rağmen Cusalı Nicolas'a göre Kur'an'ı İnciller ışığında okuyan bilgin Hıristiyanların satır aralarını okuyarak onları Kuran'da kolayca keşfedebilir. Dahası ona göre hikmetli kişiler Kuran'ı okuduğunda mükemmel/tam hakikate doğru yönelsinler diye Tanrı belirli hakikatlerin Kuran'da yer almasına müsaade etmiştir. Cusalı Nicolas bu argümanına örnek olarak Kuran'da Zekeriya oğlu Yahya'nın yani vaftizci Yahya'nın Kuran tarafından övülmesini vermektedir.²³ Yine Cusalı Nicolas, Kuran'a saygı gösterenlerin söz konusu Hıristiyan şahsiyetleri örnek almak suretiyle eninde sonunda mutlak hakikate erişebilsinler diye Tanrının aralarında İncilci Yuhannanın da bulunduğu İsa'nın bazı havarilerinin Kur'an tarafından övülmesini istediğini ileri sürmektedir.²⁴

Kur'an'ı İncillerin ışığında okuyan Cusalı Nicolas Kur'an'ın aslında İsa'nın bakire Meryem'den doğuşu, tenleşme, teslis ve çarmıh gibi bazı temel Hıristiyan hakikatlerini ihtiva ettiğini ileri sürmektedir. Bunu yaparken Cusalı Nicolas Kur'an'ın, Hıristiyanların İsa'nın Tanrının inkarnasyonu olduğu iddialarını ve teslis inancını

²² Hopkins, *Nicolas of Cusa's De Pace Fidei and Cribratio Alkorani*, ss. 80-81

²³ Hopkins, *Nicolas of Cusa's De Pace Fidei and Cribratio Alkorani*, ss.109-110.

²⁴ Hopkins, *Nicolas of Cusa's De Pace Fidei and Cribratio Alkorani*, ss. 167-168.

reddeden ayetlerini Hıristiyan mantığı içinde yorumlayarak Kur'an'ın öğretisinin gerçekte söz konusu bu Hıristiyan öğretileriyle çelişmediğini aksine onlarla örtüştüğünü iddia etmektedir. Nicolas bu iddiada bulunurken ilgili ayetleri polemige kaçarak oldukça yanlı bir şekilde yorumlayarak değerlendirdiği görülmektedir. Bunu yaparken de o söz konusu ayetlerin kendi argümanına yarayan kısımlarını alarak onları diğer kısımlarından ayırt etmektedir. Örneğin, Kur'an'ın Hıristiyanları, İsa'nın Tanrının oğlu ve teslisin ikinci unsuru olduğu tarzındaki inançlarından vazgeçmeye çağırdığı ve bu aşırı inançlarından vazgeçmediklerinde de kafir olduklarını ilan ettiği Nisa suresi 171-172 ayetlerinin yorumunda Nicolas Kur'an'ın İsa'yı "Meryem'in oğlu, Tanrının peygamberi, Göklerden Meryem'e gönderilen Tanrının ruhu ve sözü" olarak tasvir ettiğini ileri sürerek İsa ile ilgili Hıristiyan doktrinlerinin Kur'an tarafından doğrulandığını iddia etmektedir.²⁵ Ancak bu ayetin orijinal formuna bakıldığında "Meryem oğlu İsa Mesih sadece Allah'ın elçisi, O'nun Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur" ifadesiyle karşılaşırız. Cusali Nicolas bu tür polemige dayanan yorumlarla Kur'an'da hem doğru hem de yanlışların bulunduğunu ve bu nedenle de Hıristiyanların onu tamamıyla reddetmeyip, İncil'i ölçüt olarak kullanarak ondaki doğruları aşığı çıkarmak için onu elekten geçirmelerini istemiştir. Çünkü ona göre Kur'an'da bulunan güzellik ve hakikat kolay anlaşılabilir İncil'in bir yansımasıdır.²⁶ Bundan dolayı Cusali Nicolas'a göre Müslümanların kutsal kitabı olan Kur'an'a en doğru Hıristiyan yaklaşımı, onun tümünden reddedilmesi değil, ondaki doğru ve yanlışları ayırt etmek için onun dikkatli bir şekilde Hıristiyan süzgecinden geçirilmesi olacaktır. Çünkü Cusali Nicolas'a göre İnciller ışığı altında okunduğunda "Kuran'da iyi, güzel ve doğru şeylerin olduğu tespit edilirse onların aslında mükemmel/harikulade İncilin kısmi bir yansıması olduğuna hükmedilmeli ve bu şekilde de insanlar İncili daha çok okumaya sevk edilmelidir.²⁷ Bu metodoloji Cusali Nicolas'ın İslam'a karşı takındığı polemik tarzı tavrın temel yansımasıdır. Buna göre Hıristiyanlar Müslümanlarla onların kutsal kitabı olan Kur'an'ı tamamen reddederek değil, onu Hıristiyan hakikati yani İnciller ışığında okuyup Hıristiyan hakikatiyle uyuşan ve çelişen noktalarını tespit ederek mücadele etmelidir. Çünkü eğer böyle bir yöntem izlenirse ancak o zaman hem daha fazla Hıristiyanın Müslüman olması engellenir hem de Müslüman olanlara, aslında mutlak Hıristiyan hakikatinin kısmi bir yansımasına sahip olan İslam'ı kabul etmekle daha az iyi olanı mutlak iyiye tercih ettikleri gösterilir ve bu şekilde onların tekrar Hıristiyan olması sağlanır. Southern, Cusali Nicolas'ın böyle bir metodoloji izlemekle İslam'la Hıristiyanlık arasındaki münakaşa alanını tanımlamayı ve sınırlandırmayı ve daha sonrada bu münakaşanın Batı Hıristiyanlığı ile Nesturi Hıristiyanlığı arasındaki münakaşa olduğunu göstermek istediğini ileri sürmektedir.²⁸ Zira yukarıda gördüğümüz üzere İslam tarih sahnesine çıktığı andan itibaren pek çok Hıristiyan bilgini tarafından bir sapkın Hıristiyan fırkası olarak görülmekteydi.

²⁵ Hopkins, *Nicolas of Cusa's De Pace Fidei and Cribratio Alkorani*, ss. 126-127.

²⁶ Hopkins, *Nicolas of Cusa's De Pace Fidei and Cribratio Alkorani*, s.96.

²⁷ Nicholas Rescher, "Nicolas of Cusa and the Qur'an", *The Muslim World*, July, 1995, s. 199

²⁸ Southern, *Wester Views of Islam*, s. 94.

Değerlendirme

Cusalı Nicolas'ın *On Pace Fidei* ve *Cribrati Alkorani* kitapları ekseninde Hıristiyan olmayanlarla diyalog ve Kuran ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz görüşlerini 21. yüzyılın ikinci yarısından sonra başta Roma Katolik Kilisesi ve Dünya Kiliseler Birliği olmak üzere resmi ve gayri resmi Hıristiyan kurumları ve din adamı kökenli teologları tarafından dillendirilen görüşlerle mukayese ettiğimizde şu sonuçlara ulaşabiliriz.

(1) Genelde tüm Hıristiyan olmayanlarla özelde ise Müslümanlarla diyalojik ilişki içinde olma fikri Hıristiyan dünyada iddia edildiği gibi 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmış bir olgu değildir. Zira Cusalı Nicolas örneğinde gördüğümüz gibi Haçlı Seferlerinden sonra ötekiyle savaşıarak Hıristiyanlığın onlara sevdiremeyeceğinin keşfedilmesi üzerine, Hıristiyan öğretisini Hıristiyan olmayanlara daha etkili bir şekilde sunmak için onlarla diyalojik ilişki kurma fikri Hıristiyan dünyada gündeme gelmeye başlamıştır. Başta Roma Katolik Kilisesi ve Dünya Kiliseler Birliği olmak üzere resmi Hıristiyan kurumlarının 1960'lardan sonra yaptıkları diyalog faaliyetlerine baktığımızda batı emperyalizmi ve kolonyalizmiyle özdeşleşen misyonerliğin başarısız olması üzerine yeni bir misyon yöntemi olarak Hıristiyan olmayanlarla diyalojik ilişki içinde olunarak Hıristiyanlığın yayılması fikrinin açıkça dillendirildiğini görmekteyiz.

(2) Cusalı Nicolas *De Pace Fidei* eserinde Hıristiyan olmayan temsilcilerle yaptığı hayali diyalog toplantısında ileri sürdüğü en önemli fikir kuşkusuz "farklı ritüeller içinde tek bir inanç vardır" anlayışıdır. Bu ifade ilk bakışta Cusalı Nicolas'ın çoğulcu olduğu izlenimini verse de bu argümanı ileri sürmekle onun gerçek niyetinin aslında ne olduğu sorgulandığında ona göre tek doğru inancın Hıristiyan mesajı olduğu ve bu mesajın farklı şekillerde diğer inançlarda da yansımaları bulunduğu görülür. Dinlerarası diyalogun köşe taşı hatta başlangıç noktası olarak kabul edilen II. Vatikan Konsili kararlarına baktığımızda bu fikrin orada da yer aldığını rahatça görebiliriz. Dinlerarası diyalogun manifestosu olarak kabul edilen konsil dokümanı *Nostra Aetate*'de Katolik Kilisesinin diğer dinlerde doğru ve kutsal olarak adlandırılan hiçbir şeyi reddetmediği; bütün insanları aydınlatan hakikatin ışığını yansıtan hayat ve davranış tarzlarına, ahlaki kural ve doktrinlere son derece saygı ve hürmet gösterdiği" ifade edilmektedir. Bu ifade de yer alan *hakikat* Hıristiyan hakikatidir. Diğer dinlerde ise bu hakikatin kısmi yansımaları vardır. Yani tek bir mutlak hakikat vardır o da Hıristiyan hakikatidir. Ancak bu hakikat kısmi olarak diğer dinsel geleneklerde de yansımaları bulmaktadır. Görüldüğü üzere Roma Katolik Kilisesi II. Vatikan Konsilinde Hıristiyan olmayanlarla ilişkilerle ilgili yeni bir teoloji üretmek yerine geçmişte Hıristiyan entelektüellerin dillendirdiği bazı kapsayıcı fikirleri yeniden gündeme taşımaktadır.²⁹ II. Vatikan Konsili sonrasında da Katolik Kilisesi yetkilileri bu kapsayıcı tutumu devam ettirmişlerdir. Örneğin Papa II. John Paul *Redemptor Hominis* ve *Redemptoris Missio* gibi genelgelerinde Hıristiyan hakikatinin tam ve mutlak hakikat olduğu ve diyalog sürecinde Hıristiyanların söz konusu bu mutlak hakikatin kısmi

²⁹ Bkz. Mahmut Aydın, *Monologan Diyaloga*, Ankara: Ankara Okulu, 2001, ss. 75-96.

yansımalarını diğer inançlarda bulabileceğine işaret etmektedir. Dahası o, Hıristiyanlığın yapı taşı olan İsa-Masih'in tek ve yegane kurtarıcı olduğunu ve onun bu kurtarıcılık vasfının bütün insanlara kapsama alanına aldığını iddia etmektedir. Görüldüğü üzere Papa II. John Paul bu fikirleriyle tıpkı Cusalı Nicolas gibi sadece Hıristiyanlığın tek doğru din olduğunu ancak bu doğru dinin farklı şekillerde diğer inançlar da yansımaları bulduğunu ileri sürmektedir.

(3) Cusalı Nicolas'ın Kur'anla ilgili kaleme aldığı *Cribratio Alkorani* adlı eserinde izlediği yöntemle, diyalog adı altında resmi Hıristiyan kurumlarının ve bu kurumlara yakınlığıyla bilinen bilim adamlarının izledikleri yöntemin oldukça benzer olması dikkatimizi çeken bir başka noktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Cusalı Nicolas selefleri gibi Kur'an'ı toptan reddetmek yerine onu Hıristiyan anahtarını kullanarak yani İnciller ışığı altında süzgeçten geçirerek onun aslında tek mutlak hakikat olan Hıristiyan vahyinin kısmi bir yansıması olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Cusa'nın izlediği bu *İslami Hıristiyanlaştırma yaklaşımı* diyalog adı altında G. Basetti-Sani ve Robert Caspar gibi Katolik ve Kenneth Cragg gibi Protestan bilim adamları ve kilise yetkilileri tarafından günümüzde de devam ettirilmiştir. Örneğin Basetti-Sani *The Qur'an in the Light of Christ* adlı eserinde Cragg'da *Jesus and the Muslim* adlı eserlerinde eğer İnciller ışığı altında okunursa aslında Kur'an'ın İsa'nın tanrısallığı (inkarnasyon), teslis ve kefarete gibi Hıristiyan doktrinlerini onayladığının görüleceğini iddia etmekte ve devamında da Müslümanları İnciller ışığı altında Kur'an'ı okumadıklarından onu tam olarak anlayamamakla itham etmektedir.³⁰ Şimdi soruyoruz Kur'an'ı Hıristiyan eleğinden geçirerek ondaki doğru ve yanlışları tespit etmeye çalışan 15. yüzyıl din adamı ve düşünürü Cusalı Nicolas ile günümüzde dinlerarası diyalog konusunda öncü kabul edilen Basetti-Sani, Cragg ve diğerleri arasında herhangi bir fark var mı?

Sonuç olarak Hıristiyan dünyanın son derece zayıf olduğu ve İstanbul gibi önemli kalelerini hatta kalbini Müslümanlara kaptırdığı bir ortamda, inceleme konusu yaptığımız *De Pace Fidei* ve *Cribratio Alkorani* eserlerini kaleme alan Katolik din adamı ve düşünür olan Nicolas Cusa savaş ve çatışma yerine öteki ile diyalojik ilişki içinde olunması gerektiği yönünde bir fikir beyan etmesinin muhtemel nedenlerinin şunlar olduğunu düşünüyoruz. (1) Osmanlı İmparatorluğunun dolayısıyla da Müslümanların Hıristiyan dünyaya yönelik artarak devam eden zaferlerinin önünü kesmek. Bilindiği üzere 11. yüzyılda Müslümanları durdurmak için başlatılan haçlı seferleri Müslümanları durdurmak bir yana Müslümanlara Batı Hıristiyan dünyasının kendilerini yok etmek için topyekûn harekete geçtiği izlenimini verdiği için onların fetihlerine hız vererek Avrupa'nın içlerine kadar nüfuz etmelerine yol açmıştır. İşte savaşla Müslümanları durdurmanın imkansız olduğun hatta bunun ters etki ettiğinin farkına varan Nicolas Cusa Hıristiyan inancının etkili ve verimli bir şekilde Hıristiyan olmayanlara anlatılabilmesi için onlarla diyalojik ilişki içinde olunması gerektiği fikrini

³⁰ Bkz., G. Basetti-Sani, *The Koran in the Light of Christ: A Christian Interpretation of the Sacred Book of Islam* (Chicago: Franciscan Herald Press, 1977); Kenneth Cragg, *Jesus and the Muslim: An Exploration* (London: George Allen & Unwin, 1985).

gündeme taşımıştır. Bu fikirle o öncelikle savaş ve çatışma ortamının sona erdirilerek Müslümanların fetihlerinin önüne geçmeyi ve daha sonrada Hıristiyan doktrinlerini Hıristiyan olmayanlara ayrıntılı bir şekilde izah ederek tek doğru inancın aslında Hıristiyanlık olduğunu göstermeyi hedefliyordu. Nitekim yukarıda inceleme konusu yaptığımız *Cripratio Alkorani* adlı eserinde Cusalı Nicolas selefleri gibi Kur'an'ı toptan reddedip Müslümanların tepkisini çekmek yerine Kur'an'ın aslında mutlak olan Hıristiyan hakikatini kısmi olarak yansıtan bir kitap olduğunu ve bundan dolayı da bazı Hıristiyan doktrinlerini onayladığını ileri sürmüştür.

“Bu yüzyılda tüm dünyanın Hıristiyanlaştırılması” sloganıyla 19. yüzyılda başta Afrika, Hint alt kıtası ve Orta-Doğu ülkelerinde misyonerlik faaliyetlerine hız veren Protestan ve Katolikler arzu ettikleri başarıyı elde edemeyince, hatta başarı bir yana giderek Hıristiyan olmayanların daha çok tepkisini çekmeleri üzerine çağın şartlarına uygun yeni misyon yöntemleri geliştirme ihtiyacı duymuşlardır. İşte duyulan bu ihtiyaca binaen Hıristiyan yetkililer Hıristiyan olmayanlarla diyalojik ilişki kurulması fikrini gündeme taşımışlar ve bu şekilde tıpkı inceleme konusu yaptığımız Cusalı Nicolas gibi Hıristiyan olmayanları dışlayan ve onları mutlaka Hıristiyanlığa kazandırılması gereken objeler olarak gören anlayıştan mutlak ve tek doğru Hıristiyan hakikati vasıtasıyla onları mükemmele ulaştırmayı amaçlayan bir anlayışa geçiş yapmışlardır.